

Kisgyermekes anyák munkában és a gyermek lelki fejlődése¹

A kisgyermekes anyák munkapiaci viselkedésének – illetve az ezt erősen meghatározó gyermektámogatási rendszernek – a társadalmi következményei szerteágazóak. A munkapiaci és demográfiai következmények mellett számolnunk kell egy ritkábban tárgyalt összefüggéssel, a rendszer jóléti hatásaival is. Az ugyancsak több csoportba sorolható jóléti hatások egyike a gyermek lelki fejlődésére gyakorolt hatás. Az ugyanis, hogy a gyermektámogatási rendszer ösztönzi-e, és milyen hosszan ösztönzi az anyákat a gyermekükkel való otthonmaradásra, erősen meghatározza a kora-gyermekkor szocializáció alakulását, és azon keresztül a kisgyermek pszichés fejlődését.

Fotó: Király László György

Tartalom

Kisgyermekes anyák munkában és a gyermek lelki fejlődése
Az első házasság felbomlása

Szemle

Korai nyugdíjba vonulás

Katakлизмák csapdaja

Egészség-egyenlőtlenségek Magyarországon

Időotthonok

Naptár

Illés Sándor habilitációs előadása

Magyar Család- és Nővédelmi Tudományos Társaság
Kongresszusa

Tóth Pál Péter akadémiai doktori értekezésének nyilvános
vitája

Párkapcsolatok

Az idősödés gazdasági hatásai és a nemzetközi pénzügyi
egyensúlytalanság

Gazdasági és társadalompolitikai döntéseket szolgáló in-
formációs rendszerek

Mivel sajnálatos módon hazai kutatás alig készült e témában, a nemzetközi vizsgálatok tapasztalatait ajánljuk a probléma iránt érdeklődők figyelmébe. Elengedhetetlenül fontosnak tartjuk ugyanakkor felhívni a figyelmet arra, hogy a más országokban készült kutatások eredményei nagy körültekintéssel kezelendők a magyar gyermektámogatási rendszer megítélésénél. A kérdéses összefüggést alakító intézmények ugyanis országokként óriási különbségeket mutatnak. A női munkavállalás jellemzői, a munka és a család összeegyeztetését szolgáló intézkedések köre, a család-támogatási rendszer, a társadalom normarendszere, a rendelkezésre álló gyermekintézmények... mind-mind komoly eltéréseket mutatnak országokként, és ezáltal erősen módosíthatják az anya munkavállalásának a gyermek fejlődésére gyakorolt hatását.

A témában megjelent írások túlnyomó része az Egyesült Államokban készült. Az amerikai közvélemény, a politikusok és a kutatók azért érdeklődnek fokozottan a probléma iránt, mert ott a 20. század második felében különösen hirtelen emelkedett meg általában a nők és az anyák foglalkoztatottsága egyaránt. Ráadásul az anyák jelentős része igen korán, kisbabája néhány hetes, vagy néhány hónapos korában már munkába áll.

Az aggodalmak jó része eredetileg az ún. kötődésméletből táplálkozott. Az elmélet szerint ahhoz, hogy kialakulhasson a gyermek hosszú távú egészséges lelki fejlődéséhez elengedhetetlen, biztonságos, korai kötődés, megfelelő válaszokat adó (responsive), érzékeny gondozószemélyre, elsősorban az édesanyára van szükség. Ez a korai kötődés teszi majd lehetővé, hogy a gyermek kellően magabiztossá váljon és személyes kapcsolatait biztonságosan tudja kezelni.

¹ Az írás alapjául szolgáló tanulmány az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének megbízásából készült az Európai Unió és az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatásával. Angol nyelvű változata megtalálható: <http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/BWP0805.pdf>.

Magyarul lásd: Demográfia 2008/2–3: 259–281.

Fotó: Cseres-Gergely Zsombor

Vizsgálatokkal nem sikerült egyértelműen kimutatni, hogy ez a fajta pozitív kötődés feltétlenül sérülne akkor, ha az anya munkát vállal a gyermek első éveiben. Azok a korai vizsgálatok, amelyek dolgozó és nem dolgozó anyák gyermekeit hasonlították össze, nem tártak fel olyan szisztematikus különbséget a két csoportba tartozó gyermekek pszichológiai jóléte között, amely kifejezetten az anya munkába állásából következne. Mivel az erre irányuló kutatások közül csupán néhány jelez az anya munkavállalására visszavezethető negatív hatásokat, míg némelyek éppen ellenkezőleg, pozitív következményeket mutatnak, a téma kutatói arra a következtetésre jutottak, hogy *önmagában* az anya munkába lépése nem ártalmas a gyerek viselkedésének alakulására.

Bizonyos körülmények között, bizonyos élethelyzetekben azonban mégiscsak kimutathatók negatív hatások. A vizsgálatoknak egy újabb, kiterjedt családja éppen ezeknek a körülményeknek a meghatározására vállalkozott. Ezekből a kutatásokból mindenekelőtt az derül ki, hogy alapvető tényező az anya munkavállalásának időzítése. Az amerikai gyakorlatra vonatkozó aggodalmak nem megalapozatlanok: az első életév vége előtt bekövetkező anyai munkavállalás káros hatásai szinte biztosan megmutatkoznak a gyermek későbbi viselkedésében, például fokozott agresszió, vagy hiperaktivitás formájában. Ezek a hatások sokszor csak néhány éves késéssel, például a kisiskolás években jelennek meg. Ha az anya ennél később, a gyermek egy éves kora után áll munkába, akkor kevésbé egyértelműek a negatív következmények, sőt, néhány kutatás szerint bizonyos kedvező hatásokkal is számolni lehet. A szociális kompetenciák például kifejezetten kedvezően alakulhatnak a viszonylag korai közösségi beilleszkedés hatására. Az, hogy egy és három éves kor között hol húzódik ez a „viszonylag korai” határvonal, amin túl már nem, vagy csak alig kell negatív következménnyel számolnunk, még hozzávetőlegesen sem állapítható meg az angolszász szakirodalomból. Mint már jeleztük, ezekben az országokban – elsősorban az Egyesült Államokban – korántsem a hároméves korig tartó szülői szabadság hatása a fő probléma, hanem a néhány hónapos csecsemők édesanyjának munkavállalása. Mindenesetre a rendelkezésre álló kutatási eredmények azt valószínűsítik, hogy valamikor a második életév betöltése táján már nem vezet kimutatható zavarokhoz az, ha nem az édesanya van egész nap a kisgyermekkel.

² A franciaországi lehetőségekről lásd Makay Zsuzsanna írását a KorFa 2008/1: 5–6. oldalán.

Az anya munkába állásának következményeit meghatározó második tényező az igénybe vett *alternatív gyermekellátási mód* jellege és minősége. Elvileg számos különféle gyermekellátási megoldás állhat az anyák rendelkezésére, amikor a főállású anyaság helyett a munkapiacra lépést választják.² A kisgyermekre vigyázhatnak ismerősök, rokonok, (jellemzően nagyszülők) barátok, vagy fizetett alkalmazott (baby sitter) akár úgy, hogy több gyermek van egyszerre a felügyeletükre bízva, akár csupán egy gyerekre vigyázva. Mindezeknél a megoldásoknál – a gyermekfelügyelet informális módjánál – elképzelhető az is, hogy a gyermekre saját otthonában vigyáznak és az is, hogy máshová viszik. Az intézményes, vagyis formális gyermekfelügyeletnek is számos változata fordul elő, a csoportlétszámot, a gyermekgondozó személy képzettségét, az egy gondozóra jutó gyerekszámot, a követett gyermeknevelési elveket és még számos egyéb tényezőt illetően egyaránt.

Akár informális, akár az intézményes megoldásról van szó, változó lehet a fizikai környezet minősége, és szintén nagyok az eltérések a gyermekeket érő érzelmi és kognitív ingerek mennyiségében és minőségében. A gyermekfelügyelet felsorolt jellemzőinek mindegyike (és több más is) kihatással van a gyermek fejlődésére. Több kutatás azt jelzi, hogy a jó minőségű alternatív (vagyis az anyát helyettesítő) gyermekgondozás bizonyos esetekben kifejezetten kedvezően befolyásolhatja a gyermek fejlődését. Ha ez nem biztosított, természetesen kétségek merülnek fel. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a szülők legtöbbször nem választhatnak szabadon a különféle felügyeleti formák közül – általában szerencsések, ha egyetlen elérhető és egyúttal megfizethető megoldást találnak. A minőség szerinti választás lehetősége gyakran csupán illúzió. Amikor tehát az anya munkába állásának hatásáról gondolkozunk, elengedhetetlen tekintetbe vennünk a rendelkezésre álló nem anyai gyermek-felügyeleti mód minőségét is.

A harmadik lényeges szempont az *anya munkájához* kapcsolódik. A kisgyermek életét lényegesen befolyásolják az anya a munkahelyi tapasztalatai. A monoton, egyszerű műveletekből álló munka kedvezőtlenül hat az anyák saját személyes fejlődésére, lelki egészségére, aminek következtében nem tudják biztosítani a megfelelő környezetet gyermekük kíváncsiságának pszichés fejlődéséhez. Hasonló hatása van a munkával együtt járó nagyfokú megterhelésnek is: a stressztől szenvedő, rosszkedvű anya gyermekével szemben türelmetlen, nevelési módja viselkedési problémákat gerjeszthet. Igen lényeges még a potenciális szerepfeszültség: azok az anyák, akiknek a munkára és a gyereknevelésre vonatkozó preferenciái nincsenek összhangban tényleges lehetőségeikkel (pl. annak ellenére kell dolgozniuk, hogy ezt az anyai szerep erős megcsorbításaként értelmezik), olyan lelki megterhelést szenvednek el, amely kihat gyermeknevelési módjukra és azon keresztül gyermekük személyiségfejlődésére. Viselkedési zavarok merülhetnek fel – elsősorban agresszív viselkedés formájában – a keveset kereső anyák gyermekeinél is. Tapasztalatok szerint az alacsony jövedelmű családokban az anyák munkájuk során erősebb pszichés feszültségeket élnek át másoknál. Ez okozza, hogy gyermekeiknél az átlagosnál gyakoribbak a fejlődési problémák. Egy vizsgálat pedig azt is megmutatta, hogy a rendhagyó munkarendben – tehát nem a szokásos, napközbeni 8 órás rendben – végzett munka különösen kiegyensúlyozatlanná teheti a keveset kereső anyákat, ami szintén kihat gyermekükkel szembeni viselkedésükre és ezáltal a gyermek fejlődésére. Ugyanakkor annak, hogy az anya teljes- vagy részmunkaidőben dolgozik, úgy tűnik, önmagában nincsen jelentősége, legfeljebb

az aránytalanul hosszú munkaidő jelenthet problémát. Ennek az oka, hogy – a kutatások szerint – a gyermekkel töltött hosszabb idő jól ellensúlyozható rövidebb, ám jó minőségben együtt töltött idővel.

Több nemzetközi – elsősorban amerikai – kutatási eredményt áttekintve összefoglalóan tehát azt állapíthatjuk meg, hogy az anya munkavállalása *önmagában* csupán akkor van káros hatással a gyermek lelki fejlődésére, ha nagyon korán, már a gyermek első életévében sor kerül rá. Az ennél későbbi munkába lépés akár előnyökkel is járhat, bár az nem világos, hogy ez a gyermek mely életkora mellett várható. Léteznek azonban olyan helyzetek, amelyekben mégis kell nem kívánt következményekkel számolnunk. Ilyen eset az, amikor az anya szándéka ellenére kénytelen dolgozni, ha munkája jelentős stresszel jár, ha keveset keres, vagy ha munkája nem kellően összetett. Ha ezek közül a körülmények közül egy vagy több is fennáll, a nem az édesanyja által gondozott kisgyermek társaihoz képest várhatóan több viselkedési zavart mutat majd.

Az anya munkába állásának káros hatásai elvileg kompenzálhatók lennének magas színvonalú gyermekgondozó intézmények révén, vagy úgy, hogy a dolgozó anya a rendelkezésére álló időben kiemelt figyelmet fordít gyermekére és a számára legmegfelelőbb gondozást nyújtja. Sajnos azonban a helyettesítésnek ezek a módozatai csak korlátozottan működtethetők. A valóságban a felsorolt kockázati tényezők gyakran összekap-

csolódnak, és a jelzett kiutak éppen azok számára járhatóak a legkevésbé, akiknek a legnagyobb szükségük lenne rájuk. A rosszul fizetett munka rendszerint alacsony komplexitású, és az érintettek sokszor komoly stresszt élnek át. Ugyanakkor az alacsony jövedelmű családok számára a kellő színvonalú gyermekgondozó intézmények valójában nem elérhetőek és/vagy megfizethetők – és ez nem csupán az Egyesült Államokban van így. Ráadásul éppen az alacsony jövedelmű, jellemzően alacsony iskolázott anyák azok, akikről nem mindig várható el, hogy szabadidejükben megfelelő színvonalon foglalkozzanak gyermekeikkel.

Végezetül újra szeretnénk felhívni az olvasó figyelmét a bemutatott eredmények térbeli kiterjesztheségének korlátaira. Nyilvánvaló, hogy a vizsgált folyamat összetettsége, az abban szerepet játszó tényezők nagy száma és bonyolult összefüggéseik nagyban megnehezítik az általános érvényű tanulságok levonását. Addig azonban, amíg nem állnak rendelkezésre olyan kutatások, amelyek a magyar családtámogatási rendszert élvező, a magyar munkapiacra szerepet vállaló és a magyar gyermekgondozási lehetőségek közül választó/választani kényszerülő anyák gyermekeinek fejlődését vizsgálnák, különösen rászorulunk a nemzetközi tapasztalatok ismeretére.

Blaskó Zsuzsa NKI
blasko@demografia.hu

Az első házasság felbomlása

Bevezetés

A 20. század utolsó évtizedeiben a válások gyakorisága Európa-szerte jelentősen megemelkedett (1. ábra, 4. oldal). Magyarországon már a két világháború között is viszonylag sokan váltak el, ehhez járult a házasság felbontását megkönnyítő 1945. évi rendelet, majd az 1952-ben hatályba lépett házassági bontójog, amely megszüntette a vétkességre alapozott bontó-okokat. Ezzel a házasság felbontása előtt álló jogi akadályok lényegében megszűntek. A válások száma és aránya az 1980-as évek második feléig töretlenül emelkedett. 1987-ben a családjogi törvény újabb módosítása során eljárásjogi szigorításra, a kötelező békéltető tárgyalás bevezetésére került sor. Ennek hatására a válási arányszámok átmenetileg – 1988-as mélyponton – visszaestek, majd kisebb ingadozásokkal ismét emelkedtek.

A válások gyermekszám szerinti alakulása azt mutatja, hogy a házasságból származó gyermek(ek) egyre kevésbé jelentenek visszatartó erőt. Az 1950-es évek elején a felbontott házasságok több mint felében, 1970-ban 60%-ában volt közös gyermek. 1980-ra ez az arány megközelítette a 70%-ot, majd az 1990-es évek elejétől – némi ingadozással – csökken. A váláskor gyermeket még nem nevelők arányának emelkedése a gyermekváltási életkor kitolódásával van összefüggésben.

A tanulmány célja és módszere

A jelen írás célja az, hogy rámutasson az első házasság felbomlásának néhány fontos tényezőjére, különösen arra, milyen szerepet játszanak ebben a folyamatban a gyermekek. A gyermekes családok felbomlásának azért szentelünk kiemelt

figyelmet, mert ily módon rövidebb-hosszabb időre egyszülős családok keletkeznek, amelyek köztudottan a leghátrányosabb társadalmi csoportok közé tartoznak. Az egyszülős családok kialakulásának – az egyedülállók gyermekvállalása, az élettársi kapcsolatok felbomlása és a megözvegyülés mellett – leggyakoribb formája a gyermekes házasságok felbomlása.

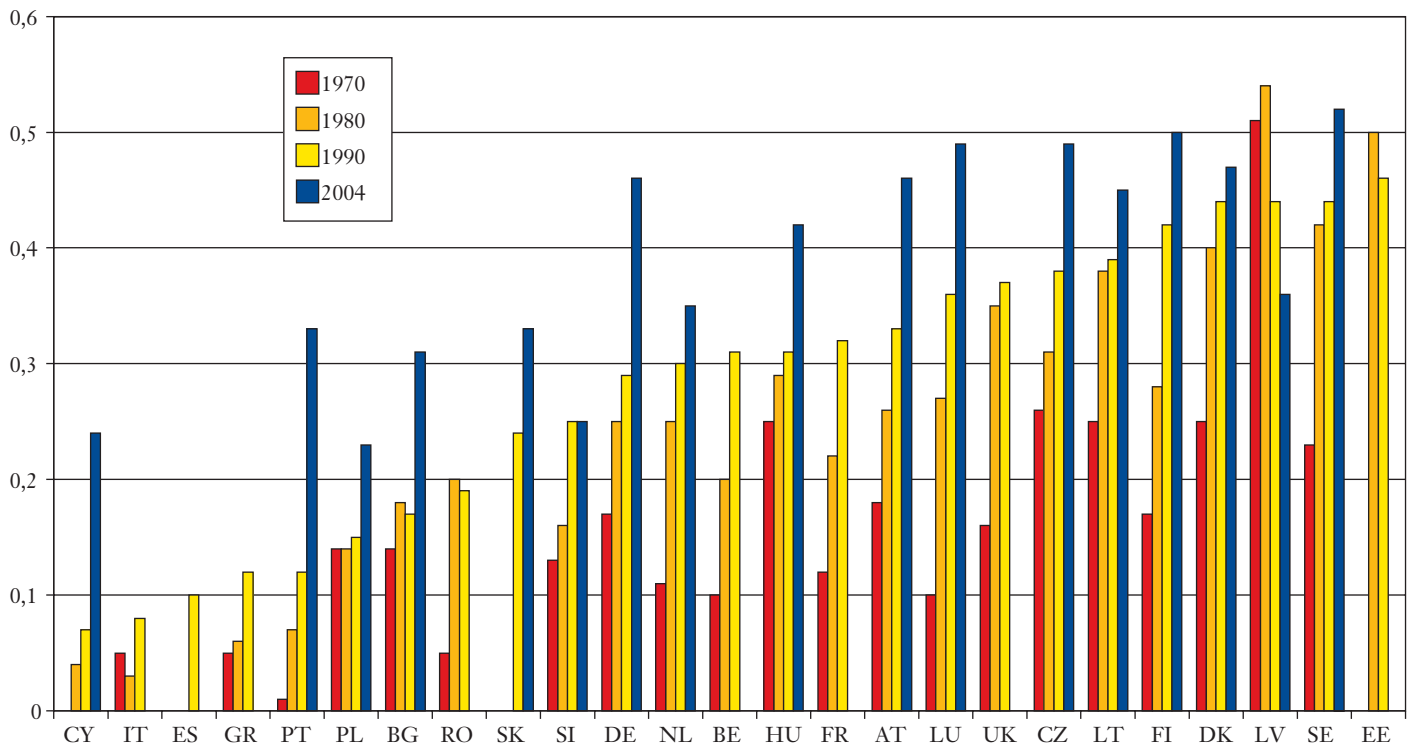
Azelemzésorán a KSH Népszégtudományi Kutatóintézete által 2001-ben végzett „Életünk fordulópontjai” c. panelvizsgálat első hullámának adatait használjuk.¹ Az adatfelvétel 2001-ben történt a 18–75 év közötti népességre reprezentatív – több mint 16 ezer fős – mintán. Elemzésünkben csak a nők szerepelnek. Függő változónk a jogi értelemben vett válás, amely az elemzésbe bevont 6741 esetből 1371 alkalommal következett be. Az eredményeket relatív kockázatok formájában mutatjuk be. Független változóink között szerepelnek statikus és dinamikus, azaz időben változatlan és változó elemek (1–2. táblázat).

Eredmények

A válásra ható tényezőket több modellben vizsgáltuk. Itt csupán az úgynevezett teljes modellből kapott eredményeket mutatjuk be, amely valamennyi fenti változó bevonásával készült.

Elsőként a házasságtartam hatását vizsgáljuk. A válás kockázata hároméves házasságtartamnál a legmagasabb, közel kétszerese az egyéves házasságokénak. A hétéves házasságtartam nem jelent kiemelkedően magas válási kockázatot. Abban a tekintetben azonban fordulópontnak számít, hogy ezt követően monoton csökken a válás esélye. A 20 éves vagy hosszabb házasságtartam esetén a kezdeti kockázat a töredékére csökken (2. ábra, 5. oldal).

¹ A kutatásról bővebben lásd: www.dpa.demografia.hu.

1. ábra. Teljes válási arányszámok* az Európai Unió 25 tagországában (az 1990-es értékek sorrendjében)

* A teljes válási arányszám egy azt mutatja, hogy a megfigyelt időszakban kötött házasságokra átlagosan hány válás jutna, amennyiben az adott naptári időszak (év) házasságtartam-specifikus válási arányszámai változatlanul fennmaradnának.

Az adatok forrása: Demográfiai Évkönyv 2005. KSH, Budapest.

1. táblázat. A kockázati idő alatt változatlan (statikus) független változók

Változó	A kockázati idő részaránya (%)	Eset-szám
<i>Gyermekkorában ép családban nevelkedett-e?</i>		
Igen	93,8	6 169
Nem	6,2	572
<i>Hány testvérrel nevelkedett együtt gyermekkorában?</i>		
Nem volt testvére	11,6	820
1 testvérrel	30,4	2 456
2 vagy több testvérrel	58,0	3 465
<i>Együtt éltek-e az első házasságkötés előtt?</i>		
Nem éltek együtt	95,0	5 962
Együtt éltek	5,0	779
<i>Hány éves korában kötötte az első házasságát?</i>		
14–18	26,1	1 624
19–22	52,5	3 423
23–26	15,7	1 211
27–29	3,3	278
30–	2,4	205
<i>Született-e házasságon kívül gyermeke?</i>		
Nem született	96,3	6 406
Született	3,7	335
<i>Vallásos-e?</i>		
Igen, az egyház tanítását követi	26,1	1 408
Igen, a maga módján	57,8	3 947
Nem vallásos vagy nem tudja	16,1	1 386
Összesen	1 986 855*	6 741

*Az összes kockázati idő tartama hónapokban. A kockázati idő a házasságkötéskor kezdődik – hiszen ekkortól van kitéve az egyén a válás kockázatának –, és a válás időpontjában fejeződik be, illetve, ha nem következik be válás, akkor a kérdőív készítésének időpontjában.

A házasságtartam és a válás közötti kapcsolatot vizsgálva logikus abból a feltevésből kiindulni, hogy a házasságban tapasztalt elégedettség és a válás összefüggésben áll egymással: akik elégedettebbek a házasságukkal, kevésbé hajlamosak azt felbontani. Mivel azonban az elégedettség változik a házasság során, a válás kockázata sem állandó.

Számos tanulmány szerint a házassággal való elégedettség az idő függvényében U alakú görbét ír le: az elégedettség a házasság első éveiben csökken, majd később emelkedik. A válási kockázat ilyen irányú változásának egyik lehetséges magyarázata az, hogy a házasság első évtizedében a házastársak a további életút szempontjából meghatározó eseményeken mennek keresztül, nagy kihívásokkal szembesülnek (tanulmányok befejezése, álláskeresés, karrierépítés, gyermekek születése stb.). A kezdeti kavargó szakasz lezárultával a házaspár élete egyrészt nyugodtabb mederben folyhat tovább, másrészt időközben kifejleszthették a megfelelő probléma-megoldási stratégiákat, kialakíthatták a közös életvitel mindennapi gyakorlatát. Miután megteremtették az együttélés anyagi-gazdasági feltételeit, lakáshoz jutottak, gyermekeik születtek, a házasság felbontása rendszerint mindkét fél számára nagy veszteséget jelent, így alaposan megfontolják az erre irányuló döntést. Mindezek magyarázzák a házasság első éveiben növekvő válási esélyek későbbi csökkenését.

A szocializációs elmélet szerint a szülők válása kedvezőtlenül hat a gyermekek szocializációjára, hiányosak lesznek probléma-megoldási készségeik, nem tudják megfelelően elsajátítani a nemi szerepeket, így később saját maguk is jobban ki vannak téve a válás kockázatának. Ezt a hatást a házasság tartama és a családi háttér (ép család gyermekkorban, hány testvérrel nevelkedett) változókkal mértük. Eredményeink szerint a gyermekkorban felbomlott család több mint másfélszeresére növeli az

2. táblázat. A kockázati idő alatt változó (dinamikus) független változók

	A kockázati idő részaránya (%)	Esemény előfordulása (a válások száma)
<i>A házasság tartama</i>		
1 év	4,0	62
2 év	4,0	92
3 év	3,8	114
4 év	3,7	94
5 év	3,6	101
6 év	3,5	79
7 év	3,4	80
8–9 év	6,5	119
10–19 év	27,8	422
20+ év	39,6	208
<i>A gyermekek száma és a legfiatalabb gyermek életkora</i>		
Nem született gyermeke	7,0	155
1,0–3	6,7	188
1,4–6	2,4	67
1,7+	16,6	171
2,0–3	17,6	302
2,4–6	4,7	52
2,7+	27,5	194
3+,0–3	8,5	175
3+,4–6	1,4	15
3+,7+	7,6	52
<i>Naptári időszak (periódus)</i>		
<1960	4,5	55
1960–1964	4,7	59
1965–1969	6,5	97
1970–1974	8,5	127
1975–1979	10,5	159
1980–1984	12,1	186
1985–1989	13,4	190
1990–1994	14,4	178
1995–2001	25,4	320
<i>Iskolai végzettség</i>		
8 általános vagy kevesebb	47,1	440
Szakk munkásképző	16,1	293
Érettségi	27,6	497
Felsőfokú	9,2	141
Összesen	1 986 855*	1371

* Lásd az 1. táblázatnál.

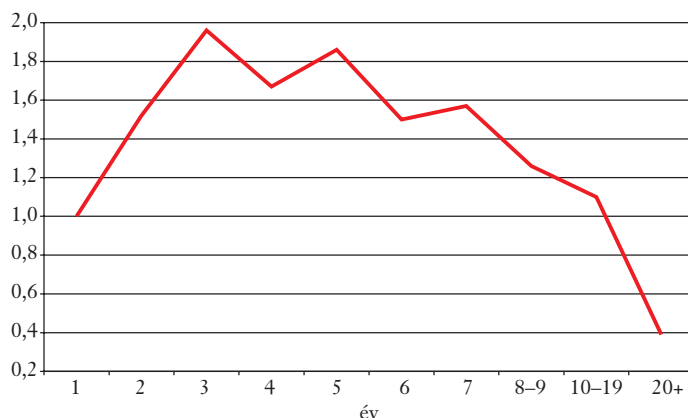
első házasság felbomlásának esélyét, míg a nagycsaládban – két vagy több testvérrel együtt – nevelkedés csökkenti a válás kockázatát. Ez utóbbi valószínűleg összefügg azzal, hogy az emberek a gyermekkorban megszokott családi miliőhöz hasonló életet igyekeznek berendezni maguknak. Elképzelhető továbbá a testvérektől kapott társas támogatás is, amely segíthet a házasságban felmerülő problémák megoldásában.

A házasság kezdetére vonatkozó változók (együttélés a házasság előtt, életkor a házasságkötéskor) bevonásakor azt tapasztaltuk, hogy az előzetes együttélés után, illetve a 18 éves kor előtt kötött házasságok egyértelműen bomlékonyabbak, mint a megelőző együttélés nélkül, illetve az idősebb korban kötött frigyek. A házasság előtt együtt élők általában liberálisabb nézeteket vallanak a párkapcsolatokról (is), kevésbé normakövetők, a házasság intézményéhez lazábban kötődnek, nem törődnek a válással járó esetleges megbélyegzéssel, ezért könnyebben bontják fel a házasságukat. A túl fiatalon kötött házasságok bomlásának okát a gazdasági elméletek abban látják, hogy ebben az életkorban még rövid az idő és kevés a tapasztalat a megfelelő partner megtalálására, illetve a partnerek nem elég érettek a megfelelő társ kiválasztására. Azok, akik korán kötnek házasságot, érzel-

mileg gyakran nem kellően felkészültek a sorsfordító döntésre, és hiányoznak azok az érzelmi, iskolázottsági és gazdasági erőforrások, amelyek a sikeres együttéléshez szükségesek.

Azt a hipotézist, illetve tapasztalatot, hogy a gyermek csökkenti a válás kockázatát, a következő változók bevonásával ellenőriztük: a gyermekek száma, közülük a legfiatalabb életkora, valamint a házasságon kívüli gyermekszülés. Eredményeink szerint a gyermektelen nők válási esélye 2,37-szerese a viszonyítási alapul választott – kétgyermekes, és 0–3 éves gyermekkel (is) rendelkező – nők válási kockázatának. Az egygyermekes és legfeljebb iskoláskorú gyermekkel rendelkező nők esetében a legalacsonyabb a válás valószínűsége. A három- és többgyermekeseknél meglepő módon szignifikáns esélynövekedést találunk: a 0–3 éves gyermekkel (is) rendelkezők válási kockázata 27 százalékkal magasabb, mint az olyan kétgyermekeseké, akiknek a kisebbik gyermekük 0–3 éves (referenciakategória). A több gyermek tehát nem minden esetben vezet alacsonyabb válási kockázathoz. A második gyermek megszületése jelenti a legerősebb stabilizáló hatást, további gyermekek születése azonban már nincs ilyen hatással. A legkisebb gyermek életkora elsősorban az egygyermekeseknél érvényesül szignifikánsan és a várt irányban. A kétgyermekesek körében a 4–6 éves gyermekkel élőkénél csökken a válás esélye, ám a hatás gyenge. Ennek a jelenségnek az lehet a magyarázata, hogy a második gyermek vállalása többnyire nem a házasság stabilizálása érdekében történik, hanem stabil házasságokban születnek meg a második gyermekek. A három- és többgyermekesek esetében más mechanizmusok működését feltételezhetjük. A családfelbomlás esélyének megnövekedése a harmadik, illetve többedik gyermek 0–3 éves korában feltehetően arra vezethető vissza, hogy a harmadik gyermek gyakorta „véletlenül”, nem tervezetten fogan; sok esetben a megromlott kapcsolat megjavításának, további fenntartásának eszköze akar lenni, esetleg a nagycsaládosokat megillető kedvezmények figyelembevétele motiválhatja. Ilyenkor azonban hamar kiderülhet, hogy a kívánt hatást nem éri el, vagy a feladattal nem tudnak megbirkózni, és így még a gyermek óvodás kora előtt felbomolhat a házasság.

Az 1960 előtti helyzethez képest a válási esélyek folyamatosan emelkednek, kivéve az 1990–1994 közötti időszakot, amikor kisebb visszaesés tapasztalható. 1995–2001 között több mint két és félszer nagyobb az első házasság válással végződésének kockázata, mint a 20. század első felében. A napjainkhoz közeledve tapasztalt esélynövekedés várható volt. A válások egyre növekvő társadalmi elfogadottsága, a nők kereső munkába való bekapcsol-

2. ábra. Az első házasság válással végződésének relatív kockázata a házasság fennállásának időtartama szerint (egyéves házasság = 1)

lódása, a gyermekgondozási intézményhálózat kiépülése mind ebbe az irányba hatottak. Az 1990–1994 közötti időszakban tapasztalható visszaesés a válás jogi szabályozásának megváltozása, a válás feltételeinek szigorítása miatt következett be.

A vallásosság vizsgálatakor az egyházi tanításokat követő vallásossághoz viszonyítva a maguk módján vallásosaknál csaknem másfélszeresére, a nem vallásosaknál (illetve azoknál, akik nem tudták megmondani, hogy vallásosak-e) közel kétszeresére növekszik a válási kockázat. Azt látjuk, hogy minél elkötelezettebben vallásos valaki, annál kevésbé hajlik házassága felbontására. Ez összhangban van előzetes feltevéseinkkel, amelyeknek az volt az alapja, hogy a vallásos emberek konzervatívabbak, számukra fontosabb értéket képvisel a család, mint a nem vallásosak számára. A vallásos emberek a házasságot egész életre szóló köteleknek tekintik.

Míg a demográfiai jellegű változók hatása a válásra általában erős és egyértelmű, a társadalmi-gazdasági jellegű tényezőknél

nem ez a helyzet. Az iskolázottság vizsgálata ellentmondó kutatási eredményeket hozott. A legfeljebb nyolc általánost végzettekhez (referenciakategória) képest a szakmunkások és az érettségizettek körében másfélszer gyakoribb a válás. A felsőfokú végzettségűeknél az esélynövekedés kisebb, az előbbinek csupán a fele. Esetünkben tehát a magasabb iskolai végzettség – kiemelten a szakmunkások és az érettségizettek körében – magasabb válási kockázattal jár. Erre az lehet a magyarázat, hogy a munkaerőpiacon kedvezőbb helyzetben lévők nagyobb valószínűséggel válnak el, mert önállóan is képesek megélhetésük gazdasági forrásait biztosítani. A felsőfokú végzettségűeknél azonban ezzel ellentétes hatással is számolni kell, nevezetesen azal, hogy a házasságban felhalmozott különféle tőkék nagysága olyan mértékű, hogy a házasság felbomlása túl nagy veszteséget jelentene a házasságok számára.

Földházi Erzsébet NKI
foldhazi@demografia.hu

SZEMLE

Korai nyugdíjba vonulás

Okok és következmények

Szerző: Monostori Judit

Életünk fordulópontjai.

Műhelytanulmányok 7. Budapest: KSH NKI, 2008. november, 132 oldal, 1000 Ft.

Tartalom:

1. Bevezető
2. Az aktív korban történő nyugdíjazás és annak következményeit magyarázó elméletek

3. A témával foglalkozó hazai kutatások eddigi eredményei
4. A kutatás dilemmái
- 4.1 Önkéntes döntés vagy kényszer
- 4.2 A nyugdíjba vonulás fogalma
- 4.3 A munkapiacról kivezető utak
5. Adatok, módszerek
6. A nyugdíjba vonulás vizsgálati modellje
7. Az aktív korban történő nyugdíjazás törvényi háttere
8. Az idősebb generációk inaktivitása, a korhatár előtti nyugdíjazás az 1990-es és a 2000-es években
9. Rokkantosság
- 9.1 Rokkantosság 2001 és 2004 között
- 9.2 A rokkantnyugdíjazás magyarázó tényezői
- 9.2.I Egészségi állapot
- 9.2.II Munkaerő-piaci helyzet
- 9.2.III Jövedelmi helyzet
- 9.2.IV Lakóhelyi jellemzők
- 9.2.V Háztartási erőforrások
- 9.2.VI A rokkantosságot meghatározó tényezők együttes hatása
10. Korai nyugdíjazás
- 10.1 Korai nyugdíjazás 2001 és 2004 között
- 10.2 A korai nyugdíjazás magyarázó tényezői
- 10.2.I A korai nyugdíjba vonulás szándéka
- 10.2.II Miért akarnak aktív korban nyugdíjba vonulni az idősebb korosztályok – ahogyan az érintettek látják
- 10.2.III A nyugdíjazás időzítésének szándéka és a tényleges nyugdíjba vonulási időpont összefüggései

11. Az aktív korban történő nyugdíjazás következményei
- 11.1 A nyugdíjazás hatása a jövedelmi helyzetre
- 11.2 A nyugdíjazás hatása az egészségi állapotra
- 11.3 A nyugdíjas lét szubjektív megítélése
12. Összefoglalás
13. Hivatkozott irodalom
14. Függelék
15. A tanulmányban használt alminták szerkezete néhány főbb ismerv szerint

Kataklizmák csapdája

Szerkesztők: Palánkai Tibor és mások
Készült a Lisbon Civic Forum és az EUTÉKA Egyesület Európai Civil Akadémia Közreműködésével. Budapest: TSR Model Kft, 2008, ISBN 978-963-06-3650-6, 369 oldal, 4950 Ft.

Tartalom:

- Joseph Bigio: Ajánlás
Palánkai Tibor: Bevezető: A „nagy átalakulásokról”
Csányi Vilmos: Oktatáspolitikai problémák egy humánetológiai rendszerelmélet tükrében
Kiss Endre: A globalitás mint a modernitás dialektikája
Habcsek László: Demográfiai kihívások

Kiss J. László: A nemzetközi biztonság metamorfózisa
 Vértessy László: Közeledő és távolodó világgazdaság
 Palánkai Tibor: Kihívások és a reformok szükségessége
 Halmai Péter: Agrárgazdaság a 21. században
 Papanek Gábor: Az info-kommunikációs technológiák hatása
 Gáspár András: Szokatlan, új világba léptünk.

Minden tanulmányt a szerzővel készített interjú egészít ki.

Egészség-egyenlőtlenségek

Kutatásvezető: Vitrai József
 Készült az Egészségbiztosítási Felügyelet megbízásából. A tanulmány elérhető:
 a www.egeszsegmonitor.hu, valamint a
www.ebf.hu honlapon.

1. Tartalom

2. Ábrajegyzék

3. Táblázatjegyzék

4. Vezetői összefoglaló

4.1 Miért fontos az egészség-egyenlőség problémája?

4.2 Milyen újszerű megközelítéssel történt a hazai egészség-egyenlőség elemzése?

4.3 Melyek a legfontosabb eredmények?

5. Bevezető

5.1 Miért fontos és időszerű probléma az egészség-egyenlőtlenség?

5.2 Mit értünk egészség-egyenlőtlenség-gen?

5.3 Hogyan mérjük az egészség-egyenlőtlenséget?

5.4 A lakóhely és az ott lakók szerepe az egészség-egyenlőtlenségben

5.5 Előzmények Magyarországon

5.6 Nemzetközi tapasztalatok

6. Célkitűzések

7. Módszerek

7.1 Egészséget befolyásoló tényezők, egészségmodell

7.2 Elemzésben használt adatok, mutatók

7.3 Elemzés statisztikai módszerei

8. Eredmények

8.1 Halandósági elemzések

8.2 Korlátozottság elemzése

8.3 Megbeszélés

9. Szakpolitikai következtetések

10. Az egészség-egyenlőtlenség kutatására vonatkozó javaslatok

10.1 Elemzéshez használt adatok, mutatók fejlesztése

10.2 Statisztikai módszertan fejlesztése

10.3 Egészség-egyenlőtlenségekre vonatkozó információk hasznosítása

11. Függelékek

12. Hivatkozott szakirodalom

Idősoththonok

Hol töltsem idős éveimet?

Szerzők: Péntek Beáta és Zoltán László
 Budapest: SpringMed Kiadó, 2008,
 ISBN 978 963 9695 71 9, 136 oldal,
 1980,- Ft.

„Igyekszünk megválaszolni azokat a kérdéseket, amelyek a leggyakrabban hangzanak el az *idősoththoni* elhelyezéssel kapcsolatban. Körbejárjuk a lakók, a fenntartók és az állam szemszögéből az idősök otthonának előnyeit és hátrányait. Kísérletet teszünk a teljesség igénye nélkül egy másik kategória, a *nyugdíjasház* fogalmának bemutatására. Az intézmények építéskor igényelt műszaki és társadalmi elvárások összegezése után néhány meglatogatott intézményt is bemutatunk.

Tapasztalataink továbbadásával segíteni szeretnénk azoknak, akik az intézmények közül szeretnék kiválasztani a

számukra legmegfelelőbbet.” – olvashatjuk a *Bevezetés*-ben.

Tartalom:

Bevezetés

Demográfiai adatok hazánk idősokorú lakosságáról

Az idősokorúak fizikai és szellemi sajátosságai

Szociális szolgáltatások idősokok számára

Magyarországon

Alapszolgáltatások

Szakosított ellátások

Az idősokok otthona

Idősokok otthona – a lakók szempontjából

Idősokok otthona – a fenntartók szempontjából

Idősokok otthona – az állam szempontjából

Idősokok otthona – a leggyakrabban felmerülő kérdések

A nyugdíjsház

Összegzés

Hasznos információk

Ajánlott irodalom

Műszaki és működési elvárások

Kritika

Idősoththonok bemutatása (Budapest,

Császártöltés, Encs, Gyömrő,

Nagysáp, Rózsaszentmárton, Komló)

Függelék

Idősoththonok címeinek listája

A SpringMed Kiadó kiadványainak hozzáférhetősége

NAPTÁR

Illés Sándor habilitációs előadása

Az NKI tudományos főmunkatársa *A vándorlás multiplikatív hatása (az 1956-os exodus példáján)* címmel 2008. november 5-én tartotta habilitációs előadását az ELTE TTK Budapest, Pázmány Péter sétányi előadótermében, majd *Időskori vándorlás* címen összefoglalta tudományos munkásságának legfontosabb eredményeit.

A Magyar Család- és Nővédelmi Tudományos Társaság kongresszusa

A Társaság XXXIII. kongresszusára – amelynek tudományos programja a család egészségügyi problémáival, a különböző betegségek megelőzésével foglalkozott – Gyulán, 2008. november 13–15. között került sor. 76 előadás hangzott el és 22 posztert lehetett megtekinteni. A bevezető referátumok között szerepelt Diczfalusy Egon (Karolinska Institute, Stockholm) *Ma van a holnap, amitől rettegtünk tegnap* és Mucsi Gyula (ANTSZ, Békéscsaba) *„Minőség és mennyiség” – a demográfiai mutatók alapján a dél-alföldi családok életéről* című előadása.

A „Párkapcsolatok változása, gyermekvállalás” szekció keretében az alábbi előadásokra került sor: *Párkapcsolatok átalakulóban. Tények és vélemények* (Pongráczné Hüttl Marietta NKI), *Gyermekevállalási stratégiák; balasztás vagy mintaváltás?* (Kamarás Ferenc KSH), *A család szociális helyzete és a gyermek növekedése* (Joubert Kálmán NKI, Gárdos Éva KSH, Bass László, Gyenis Gyula, Darvay Sarolta ELTE, Ágfalvi Rózsa Apáczai Csere János Gimnázium).

További információ:
<http://www.novedelem.hu/mcsntt2008>

Tóth Pál Péter akadémiai doktori értekezésének nyilvános vitája

Az NKI tudományos főmunkatársa doktori értekezésének nyilvános vitája 2008. november 18-án volt az MTA Székházában. Az értekezés opponensei Beluszky Pál a földrajztudomány, Hoóz István a szociológia tudomány és Kocsis Károly az MTA doktora voltak.

Párkapcsolatok

Ez volt a címe az Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság és az NKI műhelykonferenciájának 2008. november 25-én a KSH Keleti Károly termében.

Program:

Tisztelet Cseh-Szombathy László előtt
Cseh-Szombathy László szociológiai szemlélete (Somlai Péter)

Változások a párkapcsolatok formálódásában
A párkapcsolatok fejlődési trendjei az EU-ban (Vaskovics László)

Az életvársi kapcsolatban élők házasságkötése (Spéder Zsolt és Kapitány Balázs)

„Mán az urak is csak így élnek, vadházasságban” (Durst Judit)

Az iskolai munkaerőpiaci bizonytalanságok hatása a párkapcsolat-formálódásra (Róbert Péter és Szalma Yvette)

Mintaváltás a párkapcsolati életútban (Bognár Virág)

Az első házasság felbomlása: válás Magyarországon a XX. század második felében (Földházi Erzsébet)

Az online ismerkedés hatása a homofiliára (Lőrinc László)

A háztartási munkák megosztása (Pongrácz Tiborné és Murinkó Livia)

Vegyesházasságok

Család és identitás. A vegyesházasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában (Tóth Ágnes és Vékás János)

A romániai vegyesházasságok jellemzői, 1992–2007 (Horváth István)

Társadalomtörténeti visszatételek

Szűkülő vagy táguló lehetőségek. Fiatalok és szüleik párvalasztási lehetőségeinek összehasonlítása (Tóth Olga)

Válás – társadalom – közvélekedés Magyarországon a XX. század második felében (Valuch Tibor)

Házassodás és válás Pest megyében, 1900–2001. A demográfiai viselkedés térszerkezetének változásai (Öri Péter).

Az idősödés gazdasági hatásai és a nemzetközi pénzügyi egyensúlytalanság

A 2008. november 26-án a PKKE II. János Pál termében tartott konferencia az idősödés által világszerte – így hazánkban is – jelentkező sokrétű gazdasági gondokat azzal összefüggésben vizsgálta, hogy e jelenségek

más-más demográfiai állapotban lévő országokban lépnek fel, ily módon nemzetközi tökemozgást indukálnak, ami felerősíti az egyéb tényezők miatt is jelentkező nemzetközi pénzügyi egyensúlytalanságot.

Rendezők: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Heller Farkas Közgazdaságtudományi Intézet, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtani Doktori Iskola és Magyar Közgazdasági Társaság Pénzügyi Szakosztály.

További információ:
http://www.eco.u-szeged.hu/konferencia_009/program.pdf

Gazdasági és társadalompolitikai döntéseket szolgáló információs rendszerek

2008. december 11-én a KSH Keleti Károly termében közös konferenciát rendezett a Magyar Statisztikai Társaság és a Magyar Közgazdasági Társaság, amelyen Kovács Árpád, az ÁSZ és a MKT elnöke elnökölt.

Program:

175 éve született Keleti Károly (Faragó Tamás)
A gazdaságpolitikai döntéseket támogató információs rendszerek minősége és fő kérdései (Kupa Mihály)

Adatokra és tényekre alapozott szakpolitikaalkotás a társadalom-politikában (Herczog László)

Anekdótikus benyomások a gazdaság- és társadalompolitikai döntések adatigényéről, a TÁRKI tapasztalatai alapján (Tóth István György)

Az időmérleg mint a társadalmi jóléti mutatók egyik meghatározó eleme (Falussy Béla)

Zárszó (Herman Sándor, a MST elnöke).

KorFa – népesedési hírlével

ISSN 1586-7684

Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet
Cím: 1024 Budapest, Buday László u. 1–3.

Telefon: 06-1-345-6449 • Fax: 06-1-345-1115

Felelős kiadó: Spéder Zsolt igazgató

Szerkesztő: Daróczi Etelka
daroczi@demografia.hu • Telefon: 06-1-345-6629

Terjesztő: Kardulesz Ferencné
kardulesz@demografia.hu • Telefon: 06-1-345-6664

Tipográfia és tördelés: Élőfej Bt.
elofejbt@citromail.hu

Megjelenik évente 4 alkalommal.